

İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî ve Şerh-i Mesnevî

Hakan YALAP*

Özet

Mesnevî şerhlerinin en önemlilerinden biri olan İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî tarafından yazılan ve Anadolu sahasında üçüncü tam şerh olarak kabul edilen Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif (Şerh-i Mesnevî), sadece bir şerh çalışması olarak edebî değerinin ötesinde aynı zamanda dönemin Türk fikir hayatını ve tasavvuf felsefesini de çok iyi bir şekilde ortaya koyması açısından kıymet taşır. Müellif, şerhinde ilmî bir yöntem kullanmıştır. Şerhte öncelikle Mesnevî beyitlerinin Türkçe tercümesi yapılmış, sonrasında geniş bir yorumlama gücüyle beyitler izah edilmiştir. Ankaravî, kendinden önce yazılan şerhleri görmüş, yeri geldikçe onlardan alıntılar yapmıştır. Şârih, şerhinde âyet, hadis, şiir, sözlük ve diğer metinlerden sıkça faydalanmış, kaynak eserlerin künyesini ve müellifini belirtmiş, şerhin ve konunun anlaşılmasını sağlamak için peygamberler tarihi, dinler tarihi, Kur'an, hadis, tasavvufî ve felsefî kaynaklardan, şark klasiklerinden, kendisinin ve Mevlâna'nın diğer eserlerinden alıntılar yapmıştır. Kendinden sonra yazılan şerhlere kaynak ve örnek olan eser, İbni Arabî düşüncesi tesirinde kaleme alınması ve Mesnevî'nin muallak 7. cildinin de şerhini barındırması yönüyle tenkit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mevlâna, Mesnevî, şerh, İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, tasavvuf, felsefe, İbn Arabî.

İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî and His Mesnevî Commentary

Abstract

Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif (Şerh-i Mesnevî), written by İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî, one of the most important commentaries of Mesnevî and the third complete commentary in the Anatolian field, goes beyond its literary value as just a work of commentary. It is also valuable in that it reveals the Turkish intellectual life and Sufi philosophy of the period very well. The author used a scientific method in his commentary. In the commentary, first of all, the Mesnevî

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, hakanyalap@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0300-2741; University for Peace est. By United Nations European Center for Peace and Development.

couplets were translated into Turkish, and then the couplets were explained with a wide interpretation power. Ankaravi saw the commentaries written before her and quoted from them when necessary. The commentator frequently made use of verses, hadiths, poems, dictionaries and other texts in his commentary, stated the identity and author of the source works, and used the history of prophets, history of religions, the Quran, hadith, mystical and philosophical sources, oriental classics, his own works to ensure understanding of the commentary and the subject. and quoted from Mevlâna's other works. The commentator quoted from philosophical sources, eastern classics, and other works of himself and Mevlâna. The work, which is a source and example for the commentaries written after it, has been criticized on the grounds that it was written under the influence of Ibn Arabi's thought and that it also contains the commentary of the 7th volume of Mesnevî.

Keywords: Mevlâna, Mesnevi, commentary, İsmail Rûsûhî-yi Ankaravi, Mecmu'atu'l-Letayif ve Matmuratu'l-Ma'arif, sufism, philosophy, Ibn Arabi.

Giriş

Bir insan olarak dünya yolculuğundaki ruh tecrübesini Mesnevî-yi Manevî'de dile getiren Mevlâna Celaleddin Rumî (ö. 17 Aralık 1273), aslında kendi iç tecrübesini bizimle paylaşmakla kalmamış, insanı insana anlatmıştır. Her ne kadar farklı hayatlar yaşasak da sonuçta tecrübelerimiz tek bir amaca hizmet etmektedir: Kendimizi tanımak. Bu doğrultuda Antik Yunan felsefesinden doğu felsefesine kadar onlarca eser, insanlara yol göstermek amacıyla kaleme alınmış ancak hiçbirisi Mesnevî kadar tesirli olamamıştır. Mesnevî'nin bu kadar tesirli olmasının arkasında müellifinin derin ferdî hayat tecrübesinin ürünü olması kadar eserin güçlü edebî dili ve felsefî yapısı durmaktadır.

Bîşnev lafzıyla başlayan ve asırlar ötesinden bugün hâlâ kutsal kitaplardan sonra en çok okunan metin olma özelliğini taşıyan Hazret-i Mevlâna'nın Mesnevî'sine bir şiir manzumesi gözüyle bakılırsa sadece Türk edebiyatı ve tefekküründen değil; tüm dünya edebiyatını derinden etkileyen bu eserin arka planındaki felsefî birikimden ve zengin irfan kaynağından da uzak kalınmış olunur. Yazıldığı günden bu zamana kadar sadece Türk edebiyatını değil; dünya edebiyatını da derinden etkileyen bir başyapıt olan Mesnevî'nin anlaşılması için onun oluşturucusu olan felsefî yapının da iyi bilinmesi gerekiyor. Mesnevî, sadece kendinden ilhamlanmalarla yeni eserler vücut bulmaya yardımcı olmakla kalmamış, bir Mesnevî şerhleri edebiyatı diyebileceğimiz sistemi de

şekillendirmiştir. Mesnevî'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bu şerhler vasıtasıyla Mevlâna daha iyi anlaşılacak, Türk edebiyatı ve tefekkürünün geçmişi, şimdisi ve geleceği daha iyi görülecektir. Çünkü Mevlâna, herkesin baktığı ama görmeye çok az kişinin kâdir olduğunu görmüş, şahit olduklarını ifadenin en üst perdesi olan şiir sanatıyla dile getirmiştir (Yalap, 2014).

Edebi metinler yazıldıkları dönemin özellikleriyle beraber içindeki gizli iletişim yöntemleriyle müelliflerin şahsi dünyasına yolculuk yapma ve bu dünyayı tanıma imkânı sunar. Tarih boyunca metinlerin arka planı ve sanatkârların aslında ne demek istediği önemli bir mesele olmuş ve araştırmacılar bunun peşinden gitmiştir. Türk fikir hayatını ve sanatını derinden etkileyen, coşkun bir pınar olarak çağlamaya devam eden Mevlâna'nın da aslında ne demek istediği bugün bile ciddi bir mesele olarak karşımızda duruyor. Hazret-i Pîr'in öncelikle hikâyelerle ve örneklerle oluşturduğu, sonra zengin teşbih dünyasıyla şekillendirdiği Mesnevî'sine tarih boyunca önemli şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerin içinde en mükemmeli olan ve sadece şerh metoduyla değil, zengin felsefi birikimiyle dikkatleri üzerine çeken Hazret-i Şârih İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî'nin (ö.1631-1632) Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif adlı şerhi Mesnevî'nin anlamlandırılmasını kolaylaştırdığı gibi ufuk açan zengin bir irfan kaynağıdır (Yalap, 2014).

İsmâîl Rûsûhî Ankaravî

Mevlâna'nın Mesnevî'sini en iyi şerh eden şârih olarak kabul edilen İsmâîl Rûsûhî Ankaravî hakkında, klâsik kaynakların yanında günümüzde yapılan birçok çalışmada bilgi bulunmaktadır⁷⁰. Son dönemlerde Rûsûhî'nin Mesnevî

⁷⁰ Ankaravî'nin hayatı hakkında bilgi bulunan kaynaklar şunlardır: Nev'izâde Atâyî Atâullâh, *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmiletî'ş-Şakâyık (Zeyl-i Şakâik)*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv no.: 22 Sel 4702, s. 274.

Evliyâ Çelebi (2006). *Seyahatnâme*. (hzl.: Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 209.

Aycibin, Z. (2007). *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin C. I-III*, (Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. s. 832.

Hammer (2010). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (hzl.: Mümin Çevik), C. IV. İstanbul: Milliyet yayınları. s. 1184-1289.

Sâkib Dede. *Sefîne-yi Nefîse-yi Mevleviyân*. TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Bşk., <https://kutuphane.tbmm.gov.tr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=141288> [02.11.2023].

Sahîh Ahmed Dede (2011). *Mevlevilerin Tarihi*. (hzl.: Cem Zorlu), İstanbul: İnsan Yayınları. s. 278-306.

Esrar Dede (2000). *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*. (hzl.: İlhan Genç). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları. s. 209-213.

şerhinin tüm ciltleri üzerinde akademik çalışmalar tamamlanmıştır. Söz konusu çalışmalarda⁷¹ akademik bir yaklaşımla İsmail Rüşûhî'nin hem Mesnevî şerhi

-
- Enver, A. (2010). *Mevlevî Şairler*. İstanbul: İnsan Yayınları. s. 121-123.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmânî*. (hzl.: Seyit Ali Kahraman), İstanbul, C. III, s. 817.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. I. İstanbul: Matbaa-yı Âmire. s. 24-25.
- Yöntem, A. C. (1996). *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. (hzl.: Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan). İstanbul: Sözlery Yayınları. s. 84-93.
- Uraz, M. (1940). *Türk Edip ve Şairleri*. İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi. s. 36.
- Türk Ansiklopedisi (1971). *Ankaravî İsmâîl Rüşûhî*. C. III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. s. 66.
- Develiöğlu, A. (1973). *Büyük İnsanlar (Üç Bin Türk ve İslam Müellifi)*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Kerametli, C. (1977). *Galata Mevlevihanesi*. İstanbul. s. 29-30.
- Yetik, E. (1992). *İsmâîl-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İşaret Yay. s.51-65.
- Yetik, E. (1991). "Ankaravî İsmâîl Rüşûhî". *DİA*, III, İstanbul. s. 211-213.
- Büyük Türk Klasikleri (2004). *İsmâîl Rüşûhî Efendi*. C. V. İstanbul: Ötüken Yayınları, s. 101.
- Tâhirü'l-Mevlevî (2005). *Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*. (hzl.: Yakup Şafak, İbrahim Kunt). Konya: Tekin Kitabevi.
- Ceyhan, S. (2005). *İsmâîl Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*. (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. s. 141-142.
- Gültekin, A. (2006). *İsmâîl Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârifte Hadis (Altıncı Cilt Örneği)*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güleç, İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık. s. 142-146.
- Ceyhan, S. - Topatan, M. (2008). *Mesnevî'nin Sırrı*. İstanbul: Hayy Kitap s. 14-18.
- İsmâîl Rüşûhî Ankaravî. (2008). *Minhâcü'l-Fukarâ*. (Hzl.: Safi Arpaguş). İstanbul: Vefâ Yayınları.
- İsmâîl Rüşûhî Ankaravî. (2008). *Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye*. (hzl.: Mehmet Demirci). İstanbul: Vefâ Yayınları.
- Şentürk, A. A. - Kartal, A. (2011). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları. s. 477.
- ⁷¹ İsmail Rüşûhî'nin Mesnevî Şerhi üzerine yapılan akademik çalışmalar şunlardır:
- Taştan, E. (2009). *İsmâîl Rüşûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) I. Cilt Çeviriyazı-İnceleme*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rüşûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ambrosio, A. F. (2012). *Bir Mevlevî'nin Hayatı*, (Çev.: Ayşe Meral). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yalap, H. (2014). *İsmâîl Rüşûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Akdağ, R. (2023). *İsmâîl Rüşûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (III. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

transkripsiyon alfabesiyle aktarılmış hem de şerh üzerinde değerlendirmeler yapılarak yeni bilgilerle şârihin biyografisine eklemelerde bulunulmuştur.

İsmâîl Ankaravî, 16. yüzyılın ikinci yarısında Ankara’da doğmuştur. Doğum yerinden dolayı Ankaravî olarak da bilinmektedir. Mevlâna’nın Mesnevî’sini en iyi şerh eden kişi olarak sonradan “Hazret-i Şârih, Şârih-i Ankaravî, Şârih-i Mesnevî” olarak tanınmıştır. Şiir yazdığı ve mürettep bir divanı bulunduğu belirtilen Ankaravî, şiirlerinde Rûsûhî mahlasını kullanmıştır. Ankaravî ile ilgili ilk bilgi, Sahîh Ahmed Dede’nin eserinde yer alır. Söz konusu bilgide Sahîh Ahmed Dede, Ankaravî’nin ailesinden kalan mirasla ticarete başladığını, yolda hırsızlar tarafından mallarının çalınmasıyla elde kalan mallarını satmak için İstanbul’a gittiğini fakat malları yarı fiyatına elden çıkarmak zorunda kaldığını bildirmiştir (Sahîh Ahmed Dede, 2011: 278-279). Pek fazla kaynakta bulunmayan, bulunsa da tek kaynaktan gelmesi sebebiyle itibar edilmeyen bu bilginin Ankaravî’nin kendi beyanlarına dayandığı düşünülebilir. Mesnevî Şerhi’nin dördüncü cildinde İsmâîl Rûsûhî, “Her kürsüye çıkışında yol kesicilere, hırsızlara Allah’ın rahmet etmesi için dua eden vaizin hikâyesi” başlığı altında “Bu hikâye bu fakirin birkaç vech üze hasbîhâlî olmuştur” diyerek kendi hayatı hakkında bilgi vermeye başlar (Özdemir, 2013: 2).

Ticarete başlamadan önce fakr yolundakilerle ve meşâyihle alâkası vardır hatta onlara muhabbet besler. Fakat bu muhabbete rağmen derviş olmaya meyli yoktur. Buradan anlaşılıyor ki Esrar Dede, Ali Enver gibi tezkire yazarlarının Ali Canip Yöntem, Abdülbaki Gölpınarlı, Erhan Yetik gibi araştırmacıların, Ankaravî’nin Bayramî olduğu hatta bu tarikatta şeyhliğe kadar yükseldiği bilgilerine şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. İsmâîl Rûsûhî’nin fakr yolundakilerle ve meşâyihle ilgisi olduğu hatta onlara muhabbet beslediği sözü üzerinde düşünürsek de ailesinin Bayramiye tarikatı ile ilişkisi olduğu söylenebilir. Şârih de ailesinden dolayı bu çevreye yabancı değildir. Buna ilave olarak dervişliğe meylinin olmadığını söylemesi de Bayramiye tarikatı içinde şeyhliğe kadar yükseldiği bilgilerinin sorgulanması gerektiğini ortaya koyar. İsmâîl Rûsûhî’ye

Özdemir, M. (2013). *İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.

Bilge, B. (2022). *İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Güngör, Ö. (2019). *İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

babasından bir miktar miras kalmış, söz konusu mirasla ticaret hayatına atılmış ve ticarî hayatta kazanç elde etme üzerine kafa yormuştur. Bu sırada bazı malları ve nakdi hırsızlar tarafından çalınan Ankaravî, bu olaydan çok etkilenmiş ve eve gelerek hırsızların kendisine büyük zarar verdiğini düşünüp üzülmüştür. Daha sonra elindeki malı toplayıp bunlara biraz da mal ilave ederek İstanbul'a ticaret için gitmiş ancak tacirlerin hilelerinden haberdar olmadığı için elindeki malı yarı fiyatından aşağıya satmak zorunda kalmıştır. Sonunda bunlardan da nefret etmiş ve söz konusu tacirleri kendisine düşman bilerek ilim ve irfan elde etme yoluna girmiştir (Tanyıldız, 2010: 2; Özdemir, 2013: 3).

1591 yılında Mısır'a giden ve orada yedi yıl kalan Ankaravî için Mevlâna'nın yolu ve Mevlevîlik hayatı böylece başlamıştır. "Kahire'de bu dönemde bir Mevlevî tekkesi bulunmaktadır" (Ambrosio, 2012: 87). "Bu Mevlevî tekkesinin şeyhlik makamında Mısır'a Mevlevîliği taşıyan Dîvâne Mehmed Çelebi'nin müridi Sâfi Ahmed Dede'nin olabileceği aktarılır" (Ceyhan, 2005: 55). Ahmed Dede'nin tam olarak hangi tarihte Kahire'de olduğu bildirilmese de birçok kaynakta Kahire Mevlevîhanesinde şeyhlik yaptığı yer almaktadır (Gölpınarlı, 2006: 121).

İsmâîl Rûsûhî, Mısır'da yedi sene gece gündüz ilim tahsiliyle uğraşmış ve Mesnevî okumada ruhsat sahibi olmuştur. Bu sırada tütün kullanmanın haram ve helal oluşu üzerine bir tartışmaya dâhil olmuş ve bu konu hakkında *Risâle-yi Keffu'l-Lisân alâ Hükmi'd-Duhân* adlı eserini yazmıştır. Mısır'da bu tartışma devam ederken Ankaravî, 1599 yılında memleketi Ankara'ya dönerek Mesnevî okumalarına başlamıştır (Tanyıldız, 2010: 3; Özdemir, 2013: 6).

Yedi sene kaldığı Mısır'dan Mesnevîhan olarak Ankara'ya dönen İsmâîl Rûsûhî, burada Mesnevî okumalarına başlamış ve vaazla meşgul olmuştur. Bu esnada Mesnevî'nin sırlarını insanlara açıklamaya çalışmıştır. Bu irşat faaliyeti esnasında çevresinde kötü düşünceli insanlar ortaya çıkmış ve Ankaravî'ye kin gütmeye, kötülükler yapmaya başlamışlardır. Hatta bu düşmanlık, bir süre sonra Hazret-i Şârih'in katline hükmetmeye kadar varmıştır. Bunun yanı sıra Ankara'da bulunduğu süre içinde düşük bir maaşla geçinmek zorunda olduğu için ekonomik sıkıntılarla da boğuşan Mesnevî şârihi, yaklaşık yedi sene sürdürdüğü irşat faaliyetinin ardından H 1015 (M 1606-1607) yılında Konya'ya gitmiştir (Tanyıldız, 2010: 3; Özdemir, 2013: 6; Yalap, 2014: 6). İsmâîl Rûsûhî'nin, Ankara'dan Konya'ya gidişyle ilgili bir göz rahatsızlığından bahsedilmektedir. Sahih Ahmed Dede, Ankaravî'nin hem kendisine kin güdenlerden uzaklaşmak hem de göz rahatsızlığına ilaç bulmak ümidiyle Konya'ya gittiğini ifade etmiştir (Sahih Ahmed Dede, 2011: 286). Söz konusu bilgi doğruysa Mesnevî Şerhi'nin dördüncü cildinin mukaddimesinde bahsedilen göz rahatsızlığı da

düşünüldüğünde gözlerindeki hastalığın hayatı boyunca onu etkilediği söylenebilir.

Burada I. Bostan Çelebi'ye intisap etmiş ve onun küçük kardeşi Ebû Bekir Efendi'nin dervişi olmuştur. İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî'nin, I. Bostan Çelebi döneminde Konya'ya geldiği ve ondan feyz aldığı Sâkîb Dede'nin *Sefîne*'sinde de bildirilmektedir. 1001 günlük çilesini Konya'da tamamlayan Ankaravî, 1610 yılında I. Bostan Çelebi'nin iradesiyle yirmi bir yıl şeyh olarak görev yapacağı Galata Mevlevihâne'sine gitmiştir. Sahîh Ahmed Dede'nin verdiği bilgiye göre bu dönemde Yahya Efendi Rumeli Kazaskeri, Kemal Efendi Anadolu Kazaskeridir. Ankaravî'nin İstanbul'a geldiğini haber aldıklarında onu ziyarete gidip vaaz ve sohbetinde bulunmuşlardır (Sahîh Ahmet Dede, 2011: 289).

Galata Mevlevîhanesinin yedinci şeyhi olan Ankaravî'nin buraya gönderilmesiyle ilgili olarak iki sebepten bahsedilir: Birincisi Mevlevî tarikatının zayıflayan etkinliğinin tekrar artırılması; ikincisi de tasavvuf erbabına ve Mevlevî tarikatına yönelik eleştirilere, özellikle Kadızadelilerin eleştirilerine cevap vermektir. Ankaravî de yazdığı eserlerle Kadızadelilerin eleştirilerini bertaraf etmeyi başarmıştır. Bunun yanı sıra Ankaravî, tasavvufî düşünceyi felsefî temeller üzerine kurgulamış ve Kadızadelilerin tasavvuf aleyhine fikir ve icraatlarına rağmen tasavvufa itibar kazandırmıştır (Ceyhan, 2005; Tanyıldız, 2010; Özdemir, 2013).

Ankaravî, Mesnevî şerhine ilk 18 beyit şerhiyle 1619 yılında başlamış ve 1626 yılında şerhini tamamlamıştır.

Muallim Naci'ye göre Kadızadeliler'in baskısı sebebiyle bir süreliğine İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan Ankaravî, tekrar İstanbul'a dönmüş ve 1619 yılında Mesnevî'nin ilk 18 beytinin şerhiyle başladığı şerhini 1626 yılında tamamlamıştır. Kadızade Mehmet Efendi'nin Konya'dan İstanbul'a mahvolmuş bir şekilde dönüşüne işaret eden Ankaravî, "Bizim hizmetimiz kendilerini tarikat-ı Muhammediyeye nisbet edenlerin zayıf kalplerini tasavvuf ve Allah yoluna ısındırmak için kitap yazmak, zahirde tasavvuf ve tarikatları tenkit edenlerin batınına iyilikle karşılık vermekten ibarettir. İnkarcılar, hasetçiler, zarar verenler artık def edilmişlerdir. Bedenin uzuvları başsız kalmıştır. Bizim de onlara cevap sadedinde yazdığımız eserler tamamlanıp nihayete ermiştir. Bundan sonra öte âleme gidişimiz yakındır." sözleriyle vefatının yaklaştığını hissedip dile getirmiştir (Ceyhan-Topatan, 2008; Tanyıldız, 2010).

Ankaravî'nin vefatıyla ilgili kaynakların birleştiği tarih 1041 (1631-1632) yılıdır.

Fâtihü'l-Ebyât

Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı döneminde yaşamış olan Ankaravî, dönemindeki olaylara kayıtsız kalmamış velûd bir kalemdir. Mensubu bulunduğu Mevlevîliğe dair onlarca eser kaleme alan şârihin en önemli eseri ise ***Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif*** adlı Mesnevî şerhidir. Eser, Sürûrî'nin (ö. 1561) Farsça, Şem'i'nin (ö. 1600) Türkçe şerhinden sonra Anadolu sahasındaki ilk tam Türkçe Mesnevî şerhi olarak kabul edilmektedir.

Müellif Mesnevî'nin özünü teşkil eden ilk 18 beyit şerhini, Mesnevî'nin tamamını şerh etmeden önce 1619 yılında Fâtihu'l-Ebyât adıyla kaleme almıştır. Fâtihu'l-Ebyât üzerine Semih Ceyhan ve Mustafa Topatan çalışmışlardır.

Ankaravî, Fâtihü'l-Ebyât'ın mukaddimesine hamd ile başlar ve devamında Mesnevî'yi okuyup açıklamaya başladığında bazı dostlarının Mesnevî şerhindeki mânâ ve marifet incileri, sırlar ve incelikler yazıya geçirilsin, böylelikle güzel bir kitap ortaya çıksın; şayet Mesnevî'nin bütün beyitlerine şerh yazılmasa bile en azından ilk 18 beyit şerh edilsin, talepleri doğrultusunda şehre başladığını beyan eder. Ankaravî, “Yardım isteyen asla geri çevirme” (Duhâ 10) ayetine uyararak dostlarının Mesnevî'den nasiplenmelerini isteyerek Mesnevî'nin ilk 18 beytinin ve bazı anlaşılması zor sözlerin şerhine başlamıştır. Bu doğrultuda eserine Fâtihü'l-Ebyât adını vermiştir. Müellif, Mesnevî'nin 1. cildindeki Arapça dibâceyi Türkçe şerh etmiş, bu şerhe daha önce Arapça dibâceye yapmış olduğu Arapça şerhte (Simâtu'l-Mûkinîn) yazıya geçirmediği kısımları ilave etmiştir. Şârihin Arapça şerhte yazıya geçirmediği mânâ incilerini ve inceliklerini de bu şerhe ilave ederek şerhi okumak isteyenlerin daha çok faydalanması ve daha kolay okumalarını amaçladığını dile getirmiştir.

Rüsûhî, Mesnevî'nin tamamına yazdığı şerhte olduğu gibi Fâtihü'l-Ebyât'ta da öncelikle cümlelerin ve ibarelerin gramatikal yönden çözüm ve izahıyla şerhine başlamıştır. Mesnevî'nin ön sözündeki “hazâ kitâbü'l-Mesnevî” ifadesini gramatikal olarak şerh etmiş, Mesnevî kelimesinin anlam evrenini de etraflıca izah etmiştir. Müellif, Mesnevî'nin Arapça dibacesini cümle cümle, öncelikle gramatikal olarak sonrasında ise anlam yönüyle şerh etmeye başlar. Rüsûhî, sadece Fâtihü'l-Ebyât'ta değil, büyük şerhinin tamamında kendinden önce yazılmış olan şerhlere atıflar yapar. Mesela bunlardan birisi Fâtihü'l-Ebyât'ta Mesnevî'nin Arapça dibâcesindeki “o dinin usulünün usulünün usulüdür” ibaresi üzerine yapmış olduğu açıklamadır. Burada Sürûrî'nin “Din ilmi fıkıh, tefsir ve hadis olarak üç ilimdir.” beyanının üzerine Ankaravî başka tasnif yapmış ve bu üç ilmi “kelam, ahlak ve tasavvuf” olarak sıralamıştır. Sırların keşfedilmesi ilmini,

Mesnevî kitabının temel konusu olarak gören Ankaravî, Mesnevî kelim ilminin aslı olan ahlak ilminin aslı olan tasavvuf ilmine dairdir, demektedir. Şârih devamında, Mesnevî'nin konusunun kalbin hâllerinin aslı olduğunu izah etmiştir.

Ankaravî, Fâtihü'l-Ebyât'ta bugün bile Mevlâna Celâleddîn Rûmî'nin aleyhine söz söylemek isteyenlerin sözde kanıt olarak ileri sürdükleri, Mesnevî'nin Arapça dibâcesinin fıkhi ve tasavvufi yönden şerhine önem vermiştir.

Dibacenin bundan sonraki kısımlarında Mevlâna, eserinin niteliklerini yazmış, Ankaravî de bu niteliklerin neler olduğunu ve okuyanın bu ifadelerden ne anlaması gerektiğini şerh etmiştir. Şârih, Arapça ön sözdeki "Mesnevî Allah'ın en büyük fıkıdır." ibaresini Mesnevî'nin hakikat ve sırlar içeren en yüce ilme dair olduğunu, keşif ilminin Allah'ın ilhamıyla olup beşeri öğretime, düşünmeye ve içtihadı dayalı bir ilim olmadığını izah etmiştir. Rûsûhî'nin Fâtihü'l-Ebyât şerhi de müellifin diğer felsefi eserleri gibi daha çok felsefi ontolojik yaklaşım içermektedir. Mesela Mesnevî'nin ön sözündeki bir diğer ifade olan "Mesnevî Allah'ın en aydın yolu ve en açık delilidir." ifadesini Ankaravî, "Mesnevî Allah'ın en açık delili ve en baskın hüccetidir ki ulûhiyet mertebesine işaret eder ve delalette kalanlara rehber, delil ve bürhandır" şeklinde şerh etmiştir. Mesnevî'yi bir nur olarak nitelendiren Mevlâna'nın bu ifadesini de Ankaravî, "Mesnevî beyitleri mânâ hazinelerine sahiptir, bir kimsenin kalbinde Mesnevî'nin nuru varsa Mesnevî'nin mânâ misbahından onun kalp evi nurlanmış demektir" diye yorumlamıştır. Mesnevî beyitleri, kandil konan penceresiz küçük kandil hüccesine, beyitlerin mânâları da kandile teşbih edilmiştir. Nasıl ki sabah ışığı gece karanlığını giderirse Mesnevî'nin ışığı da aklın karanlıklarını ortadan kaldırır; küfür, isyan, gaflet ve cehalet gibi hasletler aslında aklın karanlığıdır. Mesnevî'nin aydınlatması ise sabahın aydınlatmasından daha çoktur. Mesnevî ariflerin kalplerinin çeşmeleri ve meyve veren dalları olan cennetlerdir. Buna göre ilim meclisleri cennet bahçelerine, ilim ise cennet ağacına teşbih edilmiştir. Dolayısıyla Mesnevî, ariflerin cennet bahçeleri ve bostanlarıdır. Mesnevî'nin beyitleri ve mânâları ise meyve veren ağaçlar gibi hakikat meyveleri ile ince mânâ çiçekleriyle yüklenmiştir. Mesnevî çeşmesi ise bir sebildir. Dibace bölümünün genelini şerhinde Ankaravî, Mesnevî'nin hasletlerine atıflar yapmaktadır. Mesnevî, bir çeşme olarak Mevlâna'nın içtiği ve yolunda giden evlatları için de yapmış olduğu bir vahdet çeşmesi, makam ve keramet ehline en hayırlı durak ve dinlenme yeridir. Herhangi bir kimse Mesnevî'nin herhangi bir yerine nazar eder ve beyitlerini iştirse dinlenir ve sükûnete kavuşur. Dolayısıyla hayırlı ve iyi kimseler Mesnevî'den yerler ve içerler. Burada hayırlı işler yapan iyiler, kalp cennetleri ruh bahçeleri kıymetinde olan Mesnevî'nin kelime dallarından marifet ve bilgi

meyveleri yerler, latif söz çeşmelerinden zevk ve şevk şarabını içerler. Nefs ve âlem kayıtlarından kurtulup özgür olan kimseler, Mesnevî’den ferahlanırlar. Mevlâna, Mesnevî’yi Nil’e teşbih etmiştir. Dolayısıyla Mesnevî, Nil suyu gibidir; zamanın Musa’sına tabi olanlar ve arzu ile şehvetlerini terk etmekte sabırlı olanlar için Mesnevî, lezzetli bir sudur. Firavun gibi nefsine tabi olan yüz­süzler, Mesnevî’nin suyunu içmek için bir araya gelseler de bundan zevk alamazlar. Nefis ehlinin içtikleri bu su, içlerinde dalalet ve sapkınlık kanı olup akar. Mesnevî gönüllere şifa, hüznölere ciladır. Ruhun rahatsızlıklarına, kalbin hastalıklarına şifanın ta kendisidir. Mesnevî, Kur’an hakikatleri ve sırlarını da keşfedicidir, Kur’an remizlerini ve işaretlerini açıklar. Mesnevî, rızıkların bolluğuna vesile olur, ahlakı güzelleştirir. Mesnevî Kur’an’ın bir mânâsı olduğu gibi ilahi ilhamlarla Mevlâna’ya ilham olunup yüce mânâlar manzum şekilde dile getirilmiştir. Burada Mesnevî’yi yazanlara da işaret vardır ki bu Hüsameddin Çelebi’dir. Mesnevî’nin büyük bir bölümünü yazan da odur. Kalpleri ve ahlakları temiz olmayan ve Mesnevî’den gaflette olan kimseler Mesnevî’nin sırlarını idrak edemezler, ondan lezzet alamazlar. Dolayısıyla Mesnevî, âlemlerin efendi ve mürebbisinden aşama aşama kalbe indirilmiştir. Mesnevî, Hakk’ın mazharı olduğu için de batıl ona yaklaşamaz. Mesnevî’yi feyz vermedeki kemalinden dolayı Allah korur. Allah koruma açısından bütün mahlûkattan daha üstündür. Mesnevî’nin başka lakapları da vardır. Fakat bu lakaplardan sadece birkaç tanesiyle yetinilmiştir. Az çoğa işaret eder, kadehin dibindeki bir içimlik su, suların toplandığı göle işaret eder. Bir avuç tane, büyük bir harmana işaret eder ve Allah Tealâ’nın rahmetine muhtaç olan zayıf kul, Belhli Hüseyin oğlu Muhammed oğlu Muhammed’dir. Mevlâna, bir dua ile Allah, zayıf kulunun Mesnevî amelini kabul etsin, şeklinde dibacesine devam etmiştir (Ceyhan-Topatan, 2008: 136).

Mevlâna’nın dibacesi ve Ankaravî’nin şerhi şu şekilde devam etmektedir: “Şaşı­lacak hikâyeler, nâdir benzetmeler, şerefli sözler, inci misali anlamları hâvî, az söz ve çok anlamları olan zâhidler yolunu ve âbidler bahçesini içeren Mesnevî’yi etraf­lıca genişletmek için çabaladım.” Dibacedeki bu cümle­nin her ibâresini Ankaravî teker teker şerh etmiştir. Devamında Mevlâna, Mesnevî’nin yazılmasına vesile olan Hüsameddin Çelebi’ye övgülerde bulunmaktadır: “Ruhum, bugün ve yarınımın azığı, âriflerin yolundan gittiği şeyh, sünnet ve yakîn ehlinin imamı, halkın gavsı, kalplerin ve akılların muhafızı, mahlûkat arasında Allah’ın emaneti, Allah’ın güzidesi peygamberine ısmarlanmış kimse, Allah’ın seçkinleri arasında sıralanmışların Hüsameddin Çelebi’nin talebiyle Mesnevî’yi tanzim eyledim.” şeklindeki bu ifadeler Hüsameddin Çelebi’ye ve Mesnevî’nin hem yazılma vesilesine hem de yazılma sürecine işaretlerdir. Âriflerin önderi olan Hüsameddin Çelebi, kalp hazinelerinin muhafızı, akıl cevherini açıklayan hazinedardır. Yani o,

Allah'ın makbul ve seçkin bir kuludur. Hüsametdin Çelebi yüce arşın hazinelerinin anahtarı, arz definelerinin muhafızı, faziletler babası, hak ve din kılıcı Muhammed oğlu Hasan, zamanın Cüneydi, sıddık oğlu sıddık oğlu sıddık, aslen Rum diyarından Hüsametdin Çelebi'nin Allah ruhunu ve soyundan geleceklerin ruhunu kutsasın, ifadeleri Hüsametdin Çelebi ve Hüsametdin Çelebi'nin şahsında manevi soy üzerine değerlendirmelere işaret eder. Burada Mesnevî'nin yazım süreci dile getirilmeye çalışılmıştır. Mevlâna'nın Hüsametdin Çelebi için söylediği sözler ve onun için ettiği dualar Allah katında reddedilmez ve bu duanın faydası tüm yaratılmışları kapsar. Muhammedi mirasın varislerinin hayatları olduğu gibi ölümleri de insanlara hayırda bulunmaya devam eder, faydaları herkesi kuşatır. Hüsametdin Çelebi, öyle yüksek bir makam sahibi kimsedir ki ona valilerin, sultan ve kadıların çocukları yönelir. O, şeref elçilerinin, şeref ve ihsan taliplerinin tavaf ettiği bir Kâbe'dir. Hüsametdin Çelebi'nin eşiği, daima şeref ve ihsan taliplerinin ikbal kıblesi ve emeller Kâbe'sidir. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır; salat efendimiz Muhammed'e ehl-i beytine ve tüm ashabınadır (Ceyhan-Topatan, 2008: 137-149).

Ankaravî, Mesnevî'nin ilk 18 beytinin şerhine başlamadan önce dibace kısmını yukarıdaki gibi mensur tercüme ile şerh etmiştir. Akabinde Mesnevî'nin besmele veya hamdele ile başlamamasına dair açıklamalar yapar. Bilindiği üzere İslam kültüründe eserlere besmele ve hamdele ile başlamak önemli bir gelenektir. Ankaravî, şerhinde Ahmet bin Hanbel'den rivayetle "Allah'ı zikrederek başlanılmayan her ciddi iş kötürüm gibidir." hadisine atıf yapar. Mevlâna, Mesnevî'ye bâ harfi ile başlamıştır. Bâ, besmele yerine geçen, birçok sırrı içeren bir harftir ve yine Ali bin Ebu Talip'ten rivayeten "Tevrat'ta İncil'de Zebur'da her ne var ise Kur'an'da, ba'da mevcuttur". Nitekim Fütûhât-ı Mekkiye'de Muhittin ibni Arabî'nin "Bil ki bâ harfi ilk varlıktır, ikinci varlık mertebesinde bulunur. Bâ harfi, şerefli bir harftir. Şerefinden dolayı Hak, aziz kitabına bâ harfi ile başlamış ve bismillâh demiştir. Aynı şekilde bütün surelere bismillâh diyerek başlanmıştır. Mesnevî'nin daha birçok sırrı derleyen harf ve hamd ile başlamasından öte, bâ harfinin nüktelerini de Ankaravî burada dile getirmiştir (Ceyhan-Topatan, 2008: 152). Şârih sonrasında Mesnevî'nin 18 beytini şerh eder, şerhini önce kelime kelime tercüme ile sonrasında da açıklamalarla zenginleştirme metodunu takip etmiştir ki bu metodunu sonraları kaleme alacağı büyük Mesnevî şerhi Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif'te de kullanmıştır.

Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif

İsmail Rüsûhî, sadece bir Mevlevî şeyhi olmaktan ziyade kendi döneminde de çok eser kaleme almış velûd müelliflerden birisidir. Kendisinin 28 eseri

bulunmaktadır fakat bu çalışmanın konusunu da teşkil eden Mesnevî şerhi, onun hem kendi döneminde hem kendisinden sonra takip edilen ve izlenen eser olmasını sağlamıştır. İsmail Rüsûhî, Mesnevî sohbetleri esnasında arkadaşlarının onun söz ve yorumlarını beğenmeleri, Mesnevî'deki mânâ ve marifet incilerinin yazıya dökülmesini talep etmeleri üzerine şerhe başlamıştır. Şârih, öncelikle ilk 18 beytin şerhi olan Fâtihü'l-Ebyât'ı, akabinde Simâtu'l-Mûkinin adını verdiği Mesnevî'nin dibacesinin şerhiyle, Mesnevî'deki âyet, hadis ve Arapça beyitleri şerh ettiği Camiu'l-âyât adlı eserini kaleme almış ve sonrasında da büyük şerhine başlamıştır. Klâsik Türk edebiyatının dini muhtevalı eserlerinin birçoğunda olduğu gibi İsmail Rüsûhî de şerhinin yazım sürecinde manevi destek istemiştir. Mevlâna'nın ruhaniyeti de kendisine destek olmuştur. Dostlarının ısrarlarına rağmen bir müddet Mesnevî'nin şerhinde çekingen davranan şair, Mevlâna'nın ruh-ı şerifleri ve kalb-i latifleri tarafına tam bir teveccüh ile yönelip yardım talep eder. Mevlâna'nın ruhaniyeti tarafından gelen nurlar vasıtasıyla manevi feyizler ve ilmî açıklamalar müellifin gönlüne yansırarak coşkun bir şekilde dil mecrasına akmıştır (Ceyhan, 2005; Tanyıldız, 2010).

Ankaravî'nin şerhinin ilk basamağını Mesnevî'nin dibacesinin şerhi olan Simâtu'l-Mûkinin oluşturur. Şârih, Mısır seyahatinden sonra Mesnevî'nin Arapça mukaddimesini önce Arapça şerh etmiş, büyük şerhe başlarken de risalenin geliştirilmiş Türkçe tercümesini ve Fâtihü'l-Ebyât'ı da sonradan geliştirerek şerhin başına eklemiştir. Büyük şerhin yazımına 1621 yılında başlayan müellifin bu ilk telifinde Mesnevî beyitleri yazılmayıp beyit yerleri mîm ile işaretlenmiş; bununla beraber müellif tarafından kimi müşkül olduğu düşünülen beyitler yazılmıştır. 1621 yılında özellikle Derviş Ganem'in gayretleri ile şerhin genişletilmiş yazımına başlanmıştır. Bu metinde bizzat Mesnevî'nin Farsça beyitleri eklenmiş ve kâmil bir şerh yazılarak eksik kalan kısımlar da tamamlanmıştır. Mevlevî çevrelerinde yaygınlaşan ve kabul gören şerh, Derviş Ganem'in istinsah ettiği bu nüsha olarak kabul edilmektedir (Ceyhan, 2005; Tanyıldız, 2010).

Ankaravî, eserine eşyayı yokluk karanlıklarından kâf ve nûn mânâsıyla icat eden Allah'ın ismi ile başlar. Mesnevî kavramının anlamından hareketle Allah'ın mahlûkatı çift olarak yarattığına dair âyetlere yer verip salavat kısmından sonra peygambere, âline, ashabına, evliyaya, âlimlere ve salihlere övgü ve dua cümlelerine yer verir; eserini kaleme alma sürecine değinir. Ankaravî'nin mukaddime kısmında açık bir şekilde belirttiği gibi eserinin tam adı Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif'tir. "Ankaravî şerhinin adının Mecmû'atü'l-Letâif olması, Mesnevî'deki latife ve hakikatlerin şerh edilmesi, ibârenin mânâ seviyesindeki hakikatine tahkik edilmesidir. Şerhin Matmûratu'l-Ma'ârif kısmı ise

Ankaravî'ye göre küllî akıldan gelen latîfelerin, zâhir âlemindeki eserlerine marifetler ve ilimler denilmektedir. Marifetler ve ilimler latîfe ve hakikatlerin sûretleridir. Sûretler Mesnevî'de lafza bürünmüştür. Dolayısıyla şerh Mesnevî ibârelerinin fıkıhtan tasavvufa kadar her bir İslâmî ilme taalluk eden yönünü cem etmeyi amaçlar. Bu da Ankaravî'nin tasavvufî düşüncede câmi tavrının bir gereğidir" (Ceyhan, 2005: 286).

Ankaravî, şerhinin genelinde yeri geldikçe atıf yaptığı eserleri ve müelliflerini de zikretmiştir.

Şârihin âyet tefsirlerinde zikrettiği isimler: Beyzavi, Cafer-i Sadık, Fahreddin-i Razi, Sahib-i Keşşaf, Cafer-i Sadık, Ebu'l-Leys, Medârik, İbni Esir, Kadı İyaz, Mevâfık, Kâşânî.

Hadis rivayetlerinde zikredilen isimler: Tirmizî, Ebu Hureyre, İbni Abbas, Hasan bin Ali, İbni Ömer, İbni Mesud, İbni Esir (Nihâye), Taberânî, İbni Mesud, Muaz bin Cebel, Cabir ibni Abdullah, Camiu's-Sagîr, Beyhâki, Ebu Davud, Ebu Ya'la, Ebu Eyyub, Abdullah ibni Kâl, Zemahşeri, İmam Büstî, Ebu Zer, Ebu Mâlik Eş'arî, Abdullah bin Cabir, İbni Mâce, Nesâî, Berrâ, Buhâri, Ebu Said, Cabir bin Semure, Ebu Kuhâfe, Ebu Mansur, Ebu Nuaym, Ebu Ümame, Hâkim, Hasan Basri, Müslim, Sabîbü'l-Firdevs, Tarık ibni Şihab, İbni Âsakir, İmam Hasan, Zeyd bin Erkam, Vâsile, Üsâme bin Zeyd, Ubade İbni Şâmit, Sevbân, Muaz, Enes bin Mâlik (Tanyıldız, 2010; Özdemir, 2013; Yalap, 2014; Güngör, 2019; Bilge, 2022; Akdağ, 2023).

Beyitleri yorumlarken görüşlerine başvurduğu isimler: Gazâlî, Mevlâna Câmî, İbni Arabî, İbni Fârız, Sadreddin-i Konevî, Sühreverdî, Davud-ı Kayserî, Feridüddin Attar, Cünayd-i Bağdâdî, Sürûrî, Şem'î, Abdülkadir Geylânî, Ebu Talip el-Mekkî, Şâzelî, Rükneddin Alâüddeve, El-Kuşeyrî, Necmeddin-i Kübrâ, Hakîm Senâyi, Abdullah Tüsterî, Şeyh Ebu'l-Hasan (Tanyıldız, 2010; Özdemir, 2013; Yalap, 2014, Güngör, 2019; Bilge, 2022; Akdağ, 2023).

Şârih, Mesnevî dibacesinin şerhinden sonra şu konulara temas etmiştir: Allah'ın âşıkları ve yolunun sâlikleri bir işe başladıkları zaman Allah'ın saadetli ismini zikrederler. Allah'ın ismiyle başlanmayan işin sonu kötü olur. Fâtihü'l-Ebyât'ta olduğu gibi Mesnevî okuyan kişinin aklına gelen Mesnevî'ye neden besmele ile başlanmadığına dair sorulara cevap verilir. Bu bölüm zaten yukarıda bahsedildiği gibi Fâtihü'l-Ebyât'ın genişletilmiş şeklidir.

Ankaravî'nin Şerh Metodu

Şerhte, genel olarak Klâsik Türk edebiyatındaki şerh metinlerinde kullanılan yönteme benzer bir yöntem kullanılmıştır. Şerhlerde öncelikle şerh edilecek metin verilir. Metin gerekirse mensur veya manzum olarak çevrilip kelimelerin anlamları ve metnin gramer yapısı açıklanır. Metnin gramer yapısı ile kelimelerin anlam veya anlamlarından şârihin yorumuna geçilir. Ankaravî de eserinde klâsik şerh yöntemini çağının üstünde, ilmî bir titizlikle uygulamıştır.

Her şeyden önce İsmail Rüsûhî, şerhinin genelinde Arapça ve Farsça ibarelerin şerhinde “metin dilbilimsel çözümleme” diyebileceğimiz bir şerh yöntemi benimsemiştir. Müellif, kelimelerin anlamına, kelime ve ibârelerin cümle içindeki durumuna değindikten sonra mânâ boyutunu dile getirir. Metin dilbilimsel çözümleme ile Ankaravî'nin metnin akla gelebilecek tüm mânâlarının yakalamasına ve okuyucu zihninin de farklı mânâların keşfine zorlamasına vesile olan bu yöntem, günümüzde etraflıca incelenmeye muhtaçtır.

Mesnevî'nin özü olarak kabul edilen ilk 18 beytin şerhi konusunda Ankaravî, Fâtihü'l-Ebyât metnini büyük şerhinde yer yer tekmil etmiştir. Fakat felsefî ve tasavvufî beyitlerin şerhinde Mesnevî'nin diğer beyitlerine göre daha derin bir yorum gözlenmektedir. Müellif eserinde, kelime ve ibareleri kelime anlamından mecâzî ve terim anlamına, ilmî anlamından tasavvufî ve ıstılah anlamlarına kadar farklı boyutlarda değerlendirmiştir.

Eserin tercüme ve şerh metodu genel hatlarıyla düşünüldüğünde Mesnevî'de geçen konu ve hikâye başlıkları şerhin birçok yerinde sadece tercüme edilmiştir. Çoğunlukla konu bütünlüğü çerçevesinde ana hikâye başlıkları tercüme edilmiş, bazen başlığın tercümesinden sonra yorum da yapılmıştır.

Mesnevî beyitlerinin şerhine geçildiğinde ise Ankaravî'nin nasıl bir ilmî yöntem kullandığı görülmektedir. Mesnevî'deki beyitler, eserin genelinde beyit esasına göre şerh edilmiştir. Metinde önce Mesnevî beytinin Farsçası “Mesnevî “başlığı ile verilmiş, devamında beyit tercümesi ve şerhi yapılmıştır. Konu bütünlüğünü sağlamak için bazı beyitler birbiriyle bağlantılı bir şekilde şerh edilmiş, anlaşılmasının zor olduğu düşünülen kimi beyitler de beyit esasına göre müstakilen ve kelime kelime şerh edilmiştir.

Ankaravî, Mesnevî beyitlerini bazen bir veya birkaç cümleyle kısa ve az sözle anlatma yoluna gider. Bazı beyitleri, muhtemelen muhatap tarafından kolay anlaşılacağını düşündüğü için ya tercüme etmekle ya da birkaç cümleyle anlamı biraz daha belirgin hâle getirmekle yetinir. Bazen de birkaç beyti bir arada

değerlendirmiştir. Şerhi “mücmel şerh” ve “mufassal şerh” örnekleri olarak iki başlıkta değerlendirebiliriz:

Mesela aşağıdaki örneklerde müellif beytin sadece tercümesini vermiştir. Bu örnekler çoğunlukla hikâye anlatımlarında tercih edilir.

(424) Mesnevî

An Mesîha mürde zinde mîküned

V’ân cuhûd ezhişm seblet mîkened

Ol Mesîhâ öliyi diri eyler ve ol cuhûd gazabdan bıyığını ve sakalını koparur

(430) Mesnevî

Sâhib-i mâlî vü hâlî pîş-i pîr

Hedye bi’ristâd k’ez vey büd habîr

Bir hâl ü mâl sahibi kimse şeyhün katına hediye gönderdi ki şeyhün hâinden habîr idi

(431) Mesnevî

Çâr şad dînâr bergûşe-tabak

Nîm dînârî dîger ender varak

Dört yüz dinar tabak gûşesi üzre yarım dinar dahi kâğıd içre konmuş

(1040) Mesnevî

Hânehâ vü kasrhâ vü şehrhâ

Kûhhâ vü deşthâ vü nehrhâ

Hâneler ve kasrlar ve şehirler taglar ve sahralar ve ırmaglar” (Yalap, 2014: 79-80)

Şârih, bazı beyitleri anlam özelliklerini ve asıl kastedilen mânâyı vurgulayarak ayrıntılı şerh yapar. Kelimelerle ilgili de bolca açıklamaların olduğu bu şerh, mufassal şerh örneğidir:

(499) Mesnevî

Hem mukallid nîst mahrûm ezsevâb

Nevha-gerrâ müzd bâşed derhisâb

Mukallid hem sevâbdan hâlî ve mahrûm degüldür nevhâger olanlara hesâbda müzd olur yani ücretle nevha kılanlara yevm-i hesâb rûz-ı cezâda ecr ü sevâb virülür nitekim diyâr-ı Arabda bir kimsenün meyyiti olsa ücretle bazı nevhagerler tutarlar gelüp ol meyyitün üzerine taklidiyle nevha ü feryâd iderler bade anların müzdini vü ücretini her ne ise virürler pes taklîd ile va’z u nasîhatda nevha eyleyen kimse dahi âhiretde müzd ü sevâbdan mahrum olmaz” (Yalap, 2014: 80)

Kimi beyitlerde hem kelimelerin dil bilgisi açısından açıklamaları yapılır hem de diğer şârihlerin bu beyitleri nasıl yorumladıkları da izah edilir. Bu şerh

yönteminde kelâm-ı kibarlarla şerh zenginleştirilir ve şerhin anlaşılması kolaylaştırılmış olur. Mufasssal şerh örnekleri içinde değerlendirebileceğimiz bu şerh metodunda âyetlerden, hadislerden, diğer eserlerden, müellifin kendi eserlerine göndermelerden faydalanılmıştır. Bu şerhte âyetlerin nüzûl sebebi veya hadislerin râvîleri açıklanmış, alınan kaynakların isimleri belirtilmiştir. Metafizik konularda felsefe okullarının tartışmalarına bile yer verilmiştir. Gerçekten bu yönüyle İsmâîl Ankaravî, Türk edebiyatında şerh alanında müstesna ve öncü bir yere sahiptir.

“(507) *Mesnevi*

Rûstâyî şûd derâhûr sûy-ı gâv

Gâvrâ mîcûst şeb ân günc kâv

Rûstâyî ahurda gâvî cânibine gitti ol ahmak sığır gice ile öküzünü taleb eyledi bu mısra’da olan günc kâv lafzında birkaç manâ câyizdür evvelâ gâv kâf-ı Fârisiyle sığır manâsına olduğu üzere nitekim şerh olundu sâniyan kâf-ı Arabiyle dilir manâsına dahi gelür bu takdir üzere manâ ol kavî ahmak giceyle gâvnı istedi demek olur bu iki vech üzere bile künc kâf-ı Arabînün kesri ve yânun sükûnuyla ebleh dimekdür gâvın sıfatı olur ammâ bazı nüshada künc kâfun zammıyla ve nûn-ı sâkine ile vâkı olmuştur bu takdir üzere bucak mânâsına olur ve kâv u kâviden lafzından kazmak mânâsına olur künc kâv bucak kazıcı demek olur ve manâ ol bucak kazıcı gice ile kâvını istedi demek olur ammâ akl-ı selîm vü tab-ı müstakîm sâhibine bu zâhirdür ki mahalle mülayim ü münâsib degüldür Allahu alem bu nüsha nâsihün sehvindendür Sürûrî Efendi bu manâyı ihtiyâr eylemiştir lâkin evvelkiler evlâdur (Yalap, 2014: 81)

Bilindiği üzere Mesnevî aruz vezni ile kaleme alınmıştır. Şârih de Mesnevî’nin anlamında bir bozukluğa sebep olmamak için olması gereken söz dizimini belirtme ihtiyacı duymuş, kelimelerin yazılış biçimlerini ve okunma ihtimallerini dikkate almıştır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi müellif, Mesnevî’nin farklı nüshalarında kullanıma ihtimali olan kelimeleri değerlendirmiş ve konu bütünlüğünü de dikkate alarak tercihlerde bulunmuştur. Ankaravî kelimelerin yapısına ve okunuşuna çok sık değinir. Şerhinde kelimelerin vasf-ı terkibi olup olmaması, müfred veya cem olması ihtimallerini göz önünde bulundurarak ibareleri buna göre tercüme ve şerh etmiştir (Tanyıldız, 2010). Ankaravî’nin şerhinde gözle görülür şekilde siyak ve sibaka da riayet edilmiştir.

Şerhin özellikle müşkül kısımlarında müellif, şerhine dayanak ileri sürdüğü fikirlere ilişkin bazı kavramları etraflıca açıklama ihtiyacı duymuş ve burada beyti şerh ederken dayanak olarak kullandığı âyetleri, hadisleri, beyitte geçen bazı

kavramları, şerhinde misal gösterdiği ve atıf yaptığı diğer nazım veya nesir örneklerini de çoğunlukla şerh etmiştir.

Ankaravî şerhinin bir diğer önemli özelliği de şârihin ilmî ve sağlam bir üslûba sahip olmasıdır. Beytin anlamında bir sıkıntıya düşürme ihtimaline karşı Ankaravî, muhatabını çeşitli izahlarla sık sık uyarmıştır. Kendinden önce yazılan Mesnevî şerhlerini de gören Şârih, bu tür durumlarda yazılanları değerlendirerek açıklamalarda bulunmuş, kimi zaman da belagat kurallarını mukayese etmek ve örnek vermek için kullanmıştır:

“... şeytan ana redîfdür beyt-i evvelde dîr-dest baîd ü tavîl manâsınadır ammâ Şem’î dur-dest manâsına virmişdür eger ol bedbaht sensiz sefere gide âverd sâhibidür dimişdür bu takdir üzre zü zâl-i muceme ile Arabî olur sâhib manâsına lâkin sahih olan nüshalarda cemîan dâl-i muceme ile dîrdest vâki olmuşdur ve Cân-ı Âlem dîr-dest imlâsının dîr dest manâsına tahammülü olduğunu görüp...” (Bilge, 2022: 199) “...şemriht lafzında riht müteaddidür ve mânâ şol kimsenin rızâsı ve murâdı için ki o şem dökdi demek olur ve şem’î dükendi murâd mumcıdur ve bu mahalde bir sebîl kinâye Hüdâ-yı Teâlâ murâd olur ve lâkin Şem’î bu manâya vâkıf olamayup sehv eylemişdür kezâlik Cân-ı Âlem dahi Şem’îyi taklîd eylemişdür (Bilge, 2022: 375)

“...begüftide olan yâ hikâye içindür hitâb için degildür gaflet olunmaya ki Şem’î merhûm Cân-ı Âlem merhûm hitâb için zann eylemişdür anların virdüğü manâ ihtiyâr kılınmaya...” (Güngör, 2019: 420).

Ankaravî şerhinde kendinden önceki şârihlerin gözden kaçırdıkları, göz ardı ettikleri veyahut yanlışla düştükleri yerleri de sık sık belirtmiştir. Müellif, hemen tamamıyla şârihlerden alıntı yapıp onların yazdıklarını değerlendirmiş ve olması gerektiği şekle sokmuş; kendinden önce yazılan şerhleri okumuş ve yeri geldikçe de onlardan faydalanmıştır. Ankaravî, diğer şârihlerden söz ettiği kısımlarda onlara katılmadığı noktaları belirtmekten çekinmemiş, onlardan alıntılar yaparak destekleyici cümlelerle onların yorumlarını değerlendirip zenginleştirmiştir. Fakat Ankaravî, Şem’î’nin şerhine dair sık sık tenkitlerde bulunmuştur. Şem’î’nin şerhinde katılmadığı noktaları işaret ederken gerekçelerini de yazmıştır:

“...Hazret-i Mevlâna Mesnevî-yi şerîfi tamam eyledükde çok geçmeyüp vefât eylemişlerdür ve Sürûrî ve Şem’î bu beyitte Şeyh Sâdi ve Mevlâna Hâfız’un târihlerün irâd idüp Şeyh Sâdi’nün zâtı kelâmına gâlip ve Monla Hâfız’un kelâmı zatına gâlip ve Hazret-i Mevlâna’nun zâtı kelâmıyla beraberdür dimeleri mahalle münasip olmayan kelâmı beyt-i şerîfün manâsına ikhâm u idhâl eyledüklerinden...” (Yalap, 2014: 100).

“...Şem’î merhum bu beyte zîrâ sen nâme vü rik’anun ehli oldun yani senünle ırakdan söyleşmek gerekdür musâhip ü yâr ve hemhâne olmadun yani lâıyk degüldür ki sen bana karîn ü dost u hemhücre olasın dimişdür lâkin siyâk u sibaka münasip degüldür...” (Yalap, 2014: 326).

“...acebdür Şem’î’den ki bu mahalde akl-ı selîme ve tab-ı müstakîme bunlar istifham inkârı manâsına olmak rûşendür dimiş hâlbuki bu manâları tab-ı sakîm olandan gayrısı ihtiyâr eylemez ve kelâm-ı ekâbire ednâ irfânı olan bu güne söz söylemez...” (Yalap, 2014: 399).

“Cân-ı Âlem merhûm dir ki sitem est takdîrinedür bu münâsib degüldür Sürûrî Efendi dir ki lafz-ı sitem mısra’-ı sâniye merhûndur güftem lafzından mu’ahhar olub ze gerden birûn endâhtem ibâretine mukayyed olmak üzre ma’nâ çün haber güftem sitem râ ze gerden birûn endâhtem bu takdîr ü te’hir ü takyîd dahı nev’an külfetden hâli degüldür Şem’î merhûm dir ki sitem râ takdîrine olup böyle olmak rûşendür” (Akdağ, 2023: 1008).

“...Şem’î merhûmun ve Cân-ı Âlem merhûmun itdükleri te’vîller bu mahalde yerinde olmaz...” (Güngör, 2019: 896).

Ankaravî’nin Cân-ı Âlem’e (ö. 1609) dair yapmış olduğu bu atıflar doğrultusunda, Cân-ı Âlem’in Mesnevî’nin tamamını şerh ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Konuyla ilgili Güngör’ün doktora tezindeki değerlendirmeler de bu doğrultudadır (Güngör, 2019: 221).

Ankaravî’nin Mesnevî’nin şerhinde, kelimelerin anlamı ve etimolojisi hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor olması da eserin kıymetine ve yöntemine dair önemli bir işarettir. Rûsûhî, yazım benzerliğinden dolayı kelimelerin farklı okunma ihtimalleri, vezin ve kafiye zaruretiyle vokallerdeki uzama ve kısalma ihtimallerini göz önünde bulundurarak şerhte bu konuda değerlendirmeler yapmış, kelimelerin muhtelif anlam ve telaffuzlarından hareketle yorumunu genişletmiştir. Arapça kelimelerin bâb ve harekelerinde görülen ihtimaller şârihin dikkatinden kaçmamıştır. Beyitleri yorumlarken kelimelerin birincil anlamıyla yetinmemiş konuyu çözmek için kelimelerin başka anlamlarını da şerhine dâhil etmiştir. Mesnevî’nin anlam dünyasını yorumlamayı hedefe alan müellif, şerhin büyük kısmında kelime bazında değerlendirme yapmamıştır. Bununla beraber ihtiyaç duyulması hâlinde kimi kelimelerin gramatikal yapısına değinme ihtiyacı hissetmiş, Arapça beyit ve ibarelerin şerhinde ise dil bilgisel açısından çok zengin açıklamalar yapmıştır (Tanyıldız, 2010).

İsmail Rûsûhî, Mesnevî şerhinin genelinde kendi dönemindeki Kadızadelerin tasavvuf aleyhine yönelik tavırlarına bir cevap olması hasebiyle bir

savunma pozisyonundadır. Şerhin çoğu yerinde Mesnevî'nin içerdği mânâları ve sırları da tasavvufi olarak göz önüne getirmeye çalışmıştır.

Ankaravî, şerhinde bugün edebiyat araştırmacılarının tenkitli neşir adını verdiği bir tekniğe de ciddi anlamda yaklaşmıştır. Kimi beyitlerin diğer nüshalarda olup olmadığını varsa nasıl ve ne şekilde yazılı olduğunu, nüshalar arasındaki farkların metnin anlamına ne denli etkisi olabileceğini değerlendirmiştir. Şârih, farklı nüshalardaki farklı beyitleri de kıyaslama yapabilmek için şerh etmiştir. Müellif, Mesnevî mefhumlarını çözerken eserin üslup özelliklerine de değinmiştir. Dolayısıyla Ankaravî, şerhinde Mesnevî'ye teorik anlamda bakışını da yansıtmıştır.

Ankaravî'ye göre Mesnevî, Kur'an'ın önemli bir açıklayıcısıdır. Dolayısıyla Kur'an ve hadis-i şerifler de Mesnevî'yi etkilemiştir. Ankaravî, şerhinin genelinde Kur'an ve hadisten örnekleri sık sık kullanmıştır. Şerh kaynaklarının başında gelen hadislerden ve Kur'an'dan alıntılar Ankaravî'nin fikirlerini desteklemek ve muhatabını ikna etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu husus Kadızadelilerin tasavvuf ve tasavvufi eserlerin peygamber ve Kur'an yolundan bir aykırılık ve sapkınlık olarak görülmesine dair fikirlerini de ilzam etmekte önemli bir yöntem ve delil olarak görülmelidir. Dolayısıyla müellif şerhini muhtelif dinî kaynaklardan alıntılarla güçlendirmiştir.

Şârih, kelimeleri açıklarken âyet, hadis, şiir ve sözlüklerden sıkça faydalanmıştır. Mesela Ankaravî, şerhinde bir âyetten, hadisten yararlanacaksa bunu bir açıklama cümlesi ile belirtmiş; ihtilaflı olan kelimeleri açıklarken de kaynak esere doğrudan başvuru yapmıştır. Şârih, şerhinde mevzuyu en iyi şekilde anlatmak ve okuyucu tarafından da en doğru şekilde anlaşılmasını sağlamak için Kur'an, hadis, peygamberler tarihi, dinler tarihi, tasavvufi ve felsefi kaynaklardan, diğer şark klasiklerinden, kendisinin ve Mevlâna'nın diğer eserlerinden alıntılar yapmıştır.

Bugünün bilimsel şartlarında değerlendirildiğinde bile Ankaravî'nin Mesnevî şerhi kendi çağının çok ötesinde ilmi bir metin şerhi niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte Mesnevî, tasavvufi bir metin olduğu için Ankaravî de doğal olarak açıklamalarında sık sık tasavvufi kaynaklardan yararlanmış ve bunlara atıflar yapmıştır.

Eserin teorik zemininde en çok atıf yapılan kişi Şeyh-i Ekber İbni Arabî'dir. İsmail Ankaravî'nin eserindeki İbni Arabî'ye dair atıflar, şârihin hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü unutulmamalıdır ki İbni Arabî, lehinde konuşanlar için önemli

bir mutasavvıf; aleyhinde konuşanlar içinse katledilmesi vacip olan birisidir. İbni Arabî'nin, Ankaravî'nin fikirlerini bu kadar derinden etkilemesi birçok araştırmacının da dikkatini çekmiştir. Bunun arkasındaki temel gerekçenin İbni Arabî'nin tasavvuf felsefesini sistemleştirmesi olarak görmek mümkündür.⁷²

İbni Arabî, tasavvufun kavram kısmını oluşturmuş, tasavvufu sistematik bir noktaya taşımış ve kendinden sonraki pek çok mutasavvıf tarafından da kullanılan vahdet-i vücûd nazariyesini sistematik bir hâle getirmiştir. Tasavvuf edebiyatında türlü teşbih ve mecazların anlam evreni Arabî'nin bu fikirleri üzerine inşa edilmiştir, demek yanlış olmaz.

Ankaravî, Arabî'ye yapmış olduğu atıf kaynaklarını eserinde zikrettiği gibi yeri geldikçe kendine de atıflarda bulunmuştur.

İsmail Rûsûhî'nin şerhine yönelik eleştirilen başında gelen bir diğer husus ise şârihin hem kendi döneminde hem de kendisinden sonra Mesnevî'nin muallak olan 7. cildini şerh etmesi esasına dayanır. Bu konuda kendisi de Mesnevî'yi şerh eden Ahmet Avni Konuk'un değerlendirmesi bulunmaktadır. Ahmet Avni Konuk, kendi Mesnevî şerhinin yazılması hususunda "Bu şerhimin metin itibarıyla esas Ankaravî hazretlerinin nüshası olduğunu yukarıda yazdım" demektedir (Konuk, 2011: 39). Konuk, Mesnevî'nin 7. cildine dair kesin ve net hükmünü "7. cildi yazan her kim ise kendisinin şiirdeki kuvvetine ve ilm-i zâhirideki rûsûhuna istinaden mahzâ Mesnevî-i şerifteki hakâyıkı karıştırıp ifsâd etmek için yapmıştır" (Konuk, 2011: 41) şeklinde verir. Bu 7. cildin şerhine dair Konuk'un değerlendirmeleri şu şekilde devam eder: "Gerçi şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravî (k.s) hazretleri bu VII. cildi şerh etmiş ise de bu şerh Murad-ı Râbî'in cebir ve ısrarı ile vâkî' olduğu rivâyet edilmektedir ve bu cebir ve ısrarın eseri, o hazretin Fütûhât-ı Ayniyye nâmıyla yazdığı matbu Fâtîha-i Şerife tefsirinin 73, 74, 76. sahifelerinde de görülür. Hz. Şârih bittabi şerhinde bunu cebren şerh ettiğini söyleyemez idi fakat şerhindeki ifâdâtından bu rivâyetin doğru olduğu anlaşılmaktadır" (Konuk, 2011: 41).

İsmail Rûsûhî, Mesnevî şerhinde her cilt için bir mukaddime olmak üzere toplamda 6 mukaddime yazmış, bu bölümlerde ilgili ciltlerin Mevlâna tarafından yazılma sürecine, ciltler içindeki genel bahis konularına ve şerhini yazma sürecine dair bilgiler vermiştir.

⁷² İbni Arabî ve tasavvuf felsefesi temelinde Ankaravî'nin ontolojik fikirleri üzerine doktora tezimizde müstakil bir inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Bkz. Yalap, H. (2014) *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Sonuç

Mesnevî, tasavvufî bir eser olmanın ötesinde bir insan olan Mevlâna'nın hayatı ve varlığı da sorguladığı felsefî bir metindir. Mevlâna, dile getirdiği konuları Mesnevî'nin içinde barındırdığı hikâyelerle daha anlaşılır kılmaya çalışmıştır. Mesnevî'nin yaklaşık 25.700 beyit tutan hacmiyle birlikte Mevlâna'nın eserinde aslında ne demek istediğine dair şerhler, açıklama metinleri yazılmıştır.

İsmail Rûsûhî tarafından kaleme alınan Mecnû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, Anadolu sahasında yazılan en mükemmel şerhlerin başında gelmektedir. Şârih'in ilmî derinliği, velûd bir yazar olması ve şerhte izlediği yöntem, onun dikkat çeken özellikleridir.

Ankaravî, şerhine Fâtihü'l-Ebyât adlı eseriyle Mesnevî'nin ilk 18 beytini şerh ederek başlamış, 1621 yılında başladığı Mecnû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif'i çeşitli fasalalarla yazarak 1627 yılında tamamlamıştır.

Mesnevî'deki beyitler, eserin genelinde beyit esasına göre şerh edilmiştir. Konu bütünlüğünü sağlamak için bazı beyitler birbiriyle bağlantılı bir şekilde şerh edilmiş, anlaşılmasının zor olduğu düşünülen kimi beyitler de beyit esasına göre müstakilen ve kelime kelime şerh edilmiştir. Şârih, bazı beyitleri anlam özelliklerini ve asıl kastedilen mânâyı vurgulayarak ayrıntılı şerh yapmıştır. Şerhte, Mesnevî'deki kelimelerin dil bilgisi açısından açıklamaları yapılmış, diğer şârihlerin bu beyitleri nasıl yorumladıkları da izah edilmiş, özellikle müşkül kısımlarda şerhe dayanak olarak ileri sürülen fikirlere ilişkin bazı kavramlar etraflıca açıklama ihtiyacı duyulmuş ve burada beyti şerh ederken dayanak olarak kullanılan hadisler ve beyitte geçen bazı kavramlar da teker teker şerh edilmiştir.

Ankaravî, şerhinde ilmî bir üslup ve yöntem kullanmıştır. Kendinden önce yazılan Mesnevî şerhlerini de gören Şârih, bu tür durumlarda yazılanları değerlendirerek açıklamalarda bulunmuş; kendinden önceki şârihlerin gözden kaçırdıkları, göz ardı ettikleri veyahut yanlışla düştükleri yerleri de sık sık belirtmiş; etraflıca onları değerlendirmiş, yerine göre onlardan alıntı yapmış ve olması gerektiği şekle sokmuş; kendinden önce yazılan şerhleri okumuş ve yeri geldikçe de onlardan faydalanmıştır.

Ankaravî'nin Mesnevî'nin şerhinde metin dilbilimsel bir yöntem izlemesi eserin kıymetine ve yöntemine dair önemli bir işarettir. Rûsûhî, yerine göre beyitlerdeki kelimelerin tüm anlamlarını etraflıca izah etmiş, yazım benzerliği olan kelimelere özellikle işaret etmiş, her türlü ihtimali göz önünde bulundurarak şerhte bu konuda değerlendirmeler yapmış, kelimelerin anlam çeşitliliğinden hareketle yorumunu genişletmiştir.

İsmail Rûsûhî, Mesnevî şerhinin genelinde kendi dönemindeki Kadızadelerin tasavvuf aleyhine yönelik tavırlarına bir cevap olması hasebiyle bir savunma pozisyonundadır.

Şârih, kelimeleri açıklarken âyet, hadis, şiir ve sözlüklerden sıkça faydalanmıştır. Müellif, şerhinde dinî kaynaklardan felsefî kaynaklara, peygamberler tarihinden diğer biyografilere ve biyografik kaynaklara, şark klasiklerinden kendisinin ve Mevlâna'nın diğer eserlerine kadar onlarca eserden alıntılar yapmış; bu alıntıların dilbilimsel ve metin dilbilimsel çözümünü yapmaktan da geri durmamıştır.

Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi'ne dair eleştiriler iki noktada toplanmıştır. Bunlardan birisi eserin İbni Arabî'nin fikir dünyası etrafında şekillenmesi; diğeri ise müellifin Mesnevî'nin olmayan 7. cildini şerh etmesidir.

Bir filozof olarak da görmek zorunda olduğumuz Mevlâna'nın Mesnevî'sinin felsefî bir zeminde şerh edildiği eser olan Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, disiplinlerarası bir eser olarak kendi döneminde ve kendinden sonraki dönemlerde yazılan şerhlere ilham vermiştir. Tüm ciltleri akademik çalışmalarla bilim dünyasına tanıtılan eserin, Türk fikir hayatına ve dünya edebiyat tarihine derin katkılarıyla Mesnevî'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Akdağ, R. (2023). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (III. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ambrosio, A. F. (2012). *Bir Mevlevinin Hayatı*. Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Bilge, B. (2022). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (V. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ceyhan, S. - Topatan, M. (2008). *Mesnevî'nin Sırrı*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Ceyhan, S. (2005). *İsmâîl Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*. İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Güngör, Ö. (2019). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (VI. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Konuk, A. A. (2011). *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (hızl.: S. Eraydın-M. Tahralı), C. 1. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Özdemir, M. (2013). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Sahih Ahmed Dede (2011). *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviye*. (Haz. Cem Zorlu). İnsan Yayınları: İstanbul.
- Tanyıldız, A. (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (1. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yalap, H. (2014). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yetik, E. (1991). *Ankaravî, İsmâîl Rusûhî*. TDV İslâm Ansiklopedisi cilt 3. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yetik, E. (1992). *İsmail Ankaravî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İşaret Yayınları.